

Dagfjärilar i Kristinehamnstrakten

Av *TORBJÖRN MOSSBERG*

Inledning

I Sällskapet för Naturskydds jubileumstidskrift 1955–1965 skriver Sune Hall om Kristinehamnstraktens dagfjärilar. Då jag under senare år intresserat mig mer för fjärilar samt dessutom deltagit i projektet Svensk Dagfjärilsövervakning, fann jag det intressant att jämföra de senaste årens observationer med dem som gjordes under slutet av 1950-talet och i början av 1960-talet. För att få en relativt heltäckande bild av de senaste årens observationer och fjärilsfaunans utveckling har jag letat bland Artportalens rapporter som rör fjärilar. Jag har därutöver hämtat uppgifter från Svensk Dagfjärilsövervaknings årsrapporter och andra redogörelser för fjärilsbeståndets trender i Europa och Sverige. Nationalnyckelns utmärkta volym om dagfjärilar har också varit ovärderlig, liksom uppgifter från lokala fjärilsskådare.

En av dem som har mest kännedom om traktens dagfjärilar är Jan-Olof Calais, vilken delgett mig många tips på intressanta lokaler runtom Kristinehamn. Han har också informerat mig om fotodokumenterade, hittills opublicerade observationer. Sätten att inventera fjärilar på har blivit betydligt fler under de senaste decennierna, vilket är en trolig orsak till att fler arter ses nu än tidigare. Metoden att fotografera fjärilar i fält för att sedan hemma i lugn och ro kunna göra artbestämningen här, tror jag bidrar till att fler fjärilar kan artbestämmas.

Undersökningsområde

I projektet Svensk Dagfjärilsövervakning inventerar jag en slinga vid Höje, d.v.s. på samma jordbruksslätt strax söder om staden, där Hall gjorde många av sina fynd, vilket är ett intressant sammanträffande.

Av de fyrtyotre arter som påträffades i Kristinehamnstrakten under perioden 1955–1965 har fyrtioen återfunnits. Dessutom har tolv nya arter noterats under de senaste tio åren. De fjärilar som Hall beskriver i sin artikel är, enligt honom själv, till övervägande delen observerade söder om Kristinehamn. Han berättade vid ett samtal att jordbruksmarkerna kring Dye var betydelsefulla bygder när han studerade fjärilar, men trakten nära Vänerkusten, ända ner till Kilsviken och Nötön, var också ett populärt område för att hitta fjärilar.

Observationerna som jag samlat in kommer från hela Kristinehamns kommun, vilket gör observationsområdet betydligt större än Halls. Detta kan vara ytterligare en av anledningarna till att fler arter noterats.

Tjockhuvuden

Visslare, glanssmygare och smygare

Fjärilarna i denna familj är små och kräver omsorgsfullt letande för att hittas. Mellan 1955 och 1965 sågs tre arter och 2005–2015 observerades sju. En av de arter som setts under båda tidsperioderna är den sällsynta svartfläckiga glanssmygaren. Under de senaste tio åren har fjärilen observerats norr om Kristinehamn. En säker lokal för denna art är området kring Fornborgen. Två andra sällsyntheter, som minskat kraftigt under senare delen av 1900-talet, är kattunvisslare och silversmygare. Båda dessa är upptagna i den svenska rödlistan, som är en förteckning över hotade, sällsynta och hänsynskrävande arter. Kattunvisslare är observerad vid Skinneruds skjutbana, vilket är en bra fjärilskokal i norra Ölme, och silversmygare är sedd i de södra delarna av kommunen, nämligen i Nötöreservatet och i naturreservatet Inre Kilsviken. Mindre tåtelsmygare är en art som ökat under senaste århundradet och är numer en av de vanligaste fjärilarna på betesmarker och vallar i södra Sverige. Vid Sune Halls inventeringar fanns arten sannolikt inte i Kristinehamns-trakten. Under 2014 var fjärilen den näst talrikaste arten som rapporterades till Svensk Dagfjärilsövervakning från Värmland. Ängssmygaren är en av de många gräsmarksarter som minskat i Europa, men som fortfarande är allmän i Värmland och Kristinehamns kommun.

Svartfläckig glanssmygare. Ses regelbundet vid Fornborgen norr om Kristinehamn.

Foto: Erik Landgren.

Art	1955–1965	2005–2015
Smultronvisslare	tämligen allmän	ovanlig
Kattunvisslare	ej observerad	sällsynt
Skogsvisslare	ej observerad	mindre allmän
Svartfläckig glanssmygare	sällsynt	sällsynt
Mindre tätelsmygare	ej observerad	allmän
Silversmygare	ej observerad	sällsynt
Ängssmygare	allmän	allmän

Riddarfjärilar

Makaonfjärilen är den enda riddarfjärilen som påträffas i Kristinehamnstrakten. För att finna denna relativt stora och färggranna fjäril bör man leta utmed Vänerkusten eller på mossar och myrar. Tillsammans med aspfjärilen är det vår största dagfjäril i kommunen. Förekomsten varierar, men under de senaste åren har arten minskat något enligt Svensk Dagfjärilsövervakning.

Art	1955–1965	2005–2015
Makaonfjäril	tämligen allmän	mindre allmän

Vitfjärilar

Vitvingar, kålfjärilar och höfjärilar

Flera av dessa arter som t.ex. rovfjäril och hagtornsfjäril är arter som blivit alltmer sällsynta. Hagtornsfjärilen, som under 1955–1965 var tämligen allmän, har inte observerats i Kristinehamns kommun under de senaste tio åren. Enligt Nationalnyckeln varierar artens förekomst kraftigt år från år, men den har dessutom minskat i hela Sverige. De båda arterna av vitvinge är mycket svåra att skilja åt och räknades fram till 1990-talet som samma art under namnet skogsvitvinge. Detta är förklaringen till att ängsvitvinge inte finns med i listan från 1955–1965. Artens utbredning är fortfarande diffus. En fjäril som ökat och spridit sig och som hör till de vanligaste i Kristinehamns kommun är rapsfjärilen. Citronfjäril och aurorafjäril är arter som enligt Svensk Dagfjärilsövervaknings årsrapport 2013 minskar. Även den i Kristinehamnstrakten sällsynta svavelgula höfjärilen har enligt Nationalnyckeln gått tillbaka i antal under slutet av 1900-talet och i början av 2000-talet. Fjärilen förekommer i anslutning till kärr- och mossmarker, vilket kan vara en orsak till att den inte observeras så ofta i kommunen. En säker lokal är mossarna omkring Strandmossens avfallsanläggning.

Citronfjäril. En art som minskat något under senare år.

Foto: Jan-Olof Calais.

Svavelgul höfjäril. Den vita diskfläcken på vingens undersida är ett bra kännetecken.

Foto: Jan-Olof Calais.

Art	1955–1965	2005–2015
Skogsvitvinge	tämligen allmän	mindre allmän
Ängsvitvinge	–	mindre allmän
Aurorafjäril	allmän	mindre allmän
Hagtornsfjäril	tämligen allmän	ej observerad

Art	1955–1965	2005–2015
Kålfjäril	tämligen allmän	allmän
Rovfjäril	sällsynt	sällsynt
Rapsfjäril	mycket allmän	mycket allmän
Svavelgul höfjäril	sällsynt	sällsynt
Citronfjäril	allmän	allmän

Juvelvingar

Blåvingar, guldvingar och snabbvingar

Bland blåvingarna och guldvingarna har de flesta arterna återfunnits under perioden 2005–2015. Ett undantag är violettekantad guldvinge. Fjärilen har minskat i hela landet och är upptagen bland arterna i den svenska rödlistan. Arten borde finnas kvar i Kristinehamns kommun, och förhoppningsvis hittas den igen under de närmsta åren.

Snabbvingar är som namnet beskriver snabba fjärilar. Flera av arterna håller dessutom till uppe i trädens kronor, vilket gör att de är svårobserverade. Eksnabbvinge och eldsnabbvinge är två nya, ovanliga arter som påträffats i Kristinehamnstrakten. Man får hoppas att även den svårhittade almsnabbvingen, som är knuten till almarnas trädtoppar, kommer att påträffas i Kristinehamns kommun inom en snar framtid.

Art	1955–1965	2005–2015
Ängsblåvinge	allmän	allmän
Silverblåvinge	allmän	allmän
Puktörneblåvinge	allmän	allmän
Tosteblåvinge	allmän	allmän
Ljungblåvinge	allmän	allmän
Hedblåvinge	allmän	allmän
Violett blåvinge	allmän	tämligen allmän
Violettekantad guldvinge	sällsynt	ej observerad
Mindre guldvinge	tämligen allmän	tämligen allmän
Vitfläckig guldvinge	allmän	allmän
Grönsnabbvinge	allmän	allmän
Eksnabbvinge	ej observerad	sällsynt
Eldsnabbvinge	ej observerad	sällsynt

Praktfjärilar

Pärlemorfjärilar, vinterpraktfjärilar, nätfjärilar, kronseglare och gräsfjärilar

Pärlemorfjärilar

Sju arter av pärlemorfjärilar noterades under åren 1955–1965, och samtliga dessa har även rapporterats under de senaste tio åren. Därutöver har ytterligare två arter noterats, nämligen svartringlad pärlemorfjäril och myrpärlemorfjäril. Båda dessa påträffas i anslutning till mossar och myrmarker, vilka är exempel på miljöer där besöksfrekvensen är låg, även bland fjärlisskådare. Pärlemorfjärilar, som Hall anser vara tämligen allmänna eller allmänna, verkar betydligt mer sparsamma nu. Storfläckig pärlemorfjäril har t.ex. bara rapporterats vid enstaka tillfällen från Kristinehamnstrakten under de senaste tio åren. Enligt rapporter från Svensk Dagfjärilsövervakning finns det bland pärlemorfjärilarna flera arter som blivit fåtaligare under de senaste årtiondena.

Art	1955–1965	2005–2015
Silverstreckad pärlemorfjäril	tämligen allmän	mindre allmän
Storfläckig pärlemorfjäril	tämligen allmän	sällsynt
Ängspärlemorfjäril	tämligen allmän	tämligen allmän
Skogspärlemorfjäril	allmän	tämligen allmän
Älggräspärlemorfjäril	allmän	tämligen allmän
Brunfläckig pärlemorfjäril	allmän	allmän
Prydlig pärlemorfjäril	tämligen allmän	tämligen allmän
Svartringlad pärlemorfjäril	ej observerad	ovanlig
Myrpärlemorfjäril	ej observerad	allmän

Päfågelläga i naturreservatet Inre Kilsviken.

Foto: Torbjörn Mossberg.

Vinterpraktfjärilar

De båda flyttfjärilarna amiral och tistelfjäril ses regelbundet i kommunen, men varierar från år till år. Uppträdandet av de båda arterna har ökat jämfört med perioden 1955–1965. Detsamma verkar gälla för påfågelläga under de senaste åren och vissa år även för sorgmantel. Bland vinterpraktfjäril-

larna återfinns även videfuks, som är en ny art för Kristinehamns kommun. Det första fyndet i Sverige gjordes 1954, och efter sporadiska observationer under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet har arten blivit betydligt vanligare under de senaste åren. Första fyndet för Kristinehamn gjordes vid Sannaheden 2014, men 2015 sågs arten på flera lokaler, framförallt i reservaten vid Vänern i kommunens södra delar.

Art	1955–1965	2005–2015
Amiral	sällsynt, vissa år talrik	mindre allmän
Tistelfjäril	sällsynt, vissa år talrik	mindre allmän
Påfågelöga	allmän	allmän
Sorgmantel	sällsynt	mindre allmän
Videfuks	ej observerad	sällsynt
Nässelfjäril	allmän	allmän
Vinbärsfuks	tämligen allmän	tämligen allmän

Videfuks i Nötöreservatat.

Foto: Erik Landgren.

Nätfjärilar

Under de senaste tio åren är skogsnätfjäril den enda nätfjärilen som observerats i Kristinehamns kommun. Sotnätfjäril kan vara en förbisedd art, eftersom den iakttagits i grannkommunerna Karlstad, Storfors och Karlskoga.

Art	1955–1965	2005–2015
Skogsnätfjäril	allmän	allmän

Kronseglare

Enda arten av kronseglarna i våra trakter är aspfjärilen. Fjärilen har ett vingspann på upp till 90 mm, och är tillsammans med makaonfjärilen den största dagfjärilen i Kristinehamns kommun. Naturreservaten vid Vätern i kommunens södra delar är säkra lokaler för denna art, men den förekommer även på flera platser runt om i kommunen; bland annat utmed den östra skogskanten av slätten söder om Kristinehamn. Fjärilen seglar oftast högt upp i träden, men kommer regelbundet ner till marken, där den attraheras av starka dofter som kommer från t.ex. urin, spillning, kadaver eller svett.

Art	1955–1965	2005–2015
Aspfjäril	sällsynt	ovanlig

Gräsfjärilar

Alla fem arter som beskrivs från 1955–1965 är enligt Hall allmänna eller tämligen allmänna. Luktgräsfjäril, som under de senaste åren är den absolut vanligaste fjärilen i Kristinehamnstrakten, verkar inte ha varit allmännare än vitgräsfjäril, kamgräsfjäril och skogsgräsfjäril. Av de tre arter som inte observerats under 50- och 60-talet är pärlgräsfjäril numer en allmän art, som finns på många platser i kommunen. Sandgräsfjäril är en ovanlig art, som bland annat återfinns på flera av öarna i Kristinehamns skärgård. Värmlands landskapsfjäril, brun gräsfjäril, är inte känd från Kristinehamns kommun. Arten kan vara förbisedd, eftersom fjärilen är observerad i grannkommunerna Karlstad, Storfors, Karlskoga och Gullspång.

Art	1955–1965	2005–2015
Kvickgräsfjäril	tämligen allmän	tämligen allmän
Pärlgräsfjäril	ej observerad	tämligen allmän
Kamgräsfjäril	allmän	tämligen allmän
Starrgräsfjäril	ej observerad	ovanlig
Vitgräsfjäril	allmän	tämligen allmän
Slättergräsfjäril	ej observerad	ovanlig
Luktgräsfjäril	allmän	mycket allmän

Art	1955–1965	2005–2015
Skogsgräsfjäril	allmän	allmän
Sandgräsfjäril	ej observerad	ovanlig

Sandgräsfjäril på fackelblomster ute i Kristinehamns skärgård.

Foto: Jan-Olof Calais.

Avslutningsord

Med utgångspunkt i Nationalnyckelns utbredningskartor, där man jämför förekomsten av olika fjärilar fram till 1980 med förekomsten 1981–2004 i Norden, har fler arter minskat än de som ökat.

Arter som är knutna till gräsmarker har enligt Svensk Dagfjärilsövervaknings trendindex minskat kraftigt. Enligt en rapport om trender bland gräsmarksfjärilar i Europa minskade många arter med mer än 50 % under åren 1990–2011. Det känns inte som någon överraskning, att det småskaliga jordbrukslandskap som var vanligt under 1950-talet hyste fler fjärilar än de storskaliga jordbruksmarker som är vanliga idag. Hur länge och i vilken omfattning denna trend pågått är naturligtvis svårt att säga, men den allmänna uppfattningen bland fjärilsfolk verkar vara att många arter minskat kraftigt i individantal, om man jämför med 1950-talet.

Att göra jämförelser mellan olika tidsperioder är inte lätt, då likvärdiga inventeringar saknas. Trots att de flesta trender visar en minskning bland många arter, finns det också de som ökar. Fjärilsarter vars larver lever på kvävegynnade växter hör till dem med en positiv utveckling. Ett exempel är kartfjäril, vars larver lever på brännässla. Sälgskimmerfjäril, som tillhör praktfjärilarna, är en annan art som är på spridning och som eventuellt kan komma att påträffas i Kristinehamn under de närmsta åren. Riktat eftersök inom för arter typiska biotoper kan förhoppningsvis göra att även almsnabbvinge, berggräsfjäril och brun gräsfjäril upptäcks i kommunen – vi får hoppas redan under 2016, om vi är flera som letar. Väl mött i fjärilsmarkerna!

Tack

Jag vill avsluta med att tacka de personer som på olika sätt varit mig behjälpliga vid tillkomsten av denna artikel. Tack till: Jan-Olof Calais, Ulf T Carlsson, Sune Hall, Dan-Axel Hallbäck, Erik Landgren, Dan Mangsbo samt Lars Pettersson.

Brun gräsfjäril. Värmlands landskapsfjäril.

Foto: Erik Landgren.

Litteratur

- Betzholtz, P.-E., Pettersson, L. B., Ryrholm, N. & Franzén, M. 2012. With that diet, you will go far: trait-based analysis reveals a link between rapid range expansion and a nitrogen-favoured diet. *Proc R Soc B* 280: 20122305.
www.doi.org/10.1098/rspb.2012.2305
- Eliasson, C. U., Ryholm, N., Holmer, M., Jilg, K. & Gärdenfors, U. 2005. Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Fjärilar: Dagfjärilar. HesperIIDae – Nymphalidae. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Elmquist, H., Liljeberg, G., Top-Jensen, M. & Fibiger, M. 2011. Sveriges Fjärilar. En fälthandbok över Sveriges samtliga dag- och nattfjärilar. Østermarie. 2011. ArtDatabanken. 2006. Fältnyckeln Dagfjärilar. ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Hall, S. 1966. Kristinehamns dagfjärilar. I: Sällskapet för Naturskydd Kristinehamn 1955–1965, pp. 103–106. Kristinehamn.
- Pettersson, L. B., Harris, S. & Mellbrand, K. 2012. Svensk Dagfjärilsövervakning, årsrapport för 2011. Biologiska institutionen, Lunds universitet
- Pettersson, L. B., Mellbrand, K. & Ottvall, R. 2013. Svensk Dagfjärilsövervakning, årsrapport för 2012. Biologiska institutionen, Lunds universitet.
- Pettersson, L. B., Mellbrand, K. & Ottvall, R. 2014. Svensk Dagfjärilsövervakning, årsrapport för 2013. Biologiska institutionen, Lunds universitet.

Övriga källor

- Artportalen. Rapportsystem för växter, djur och svampar.
<http://www.artportalen.se>. Hämtat 8 december 2015
- Lepidoptera.se. Svenska dagfjärilar och nattfjärilar.
<http://www.lepidoptera.se>. Hämtat 8 december 2015.